

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวงเพื่อให้คนอยู่อาศัยร่วมกับป่าไม้และสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืนเป็นโครงการวิจัยต่อเนื่องในปีที่สอง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการขับเคลื่อนชุมชนในพื้นที่โครงการหลวงซึ่งส่วนใหญ่เป็นชุมชนบนพื้นที่สูงและอยู่ในพื้นที่ต้นน้ำ ให้เป็นชุมชนที่มีการพัฒนาอย่างสมดุลทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยเน้นความสอดคล้องและเหมาะสมกับแต่ละสภาพภูมิสังคม ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาโครงการหลวงให้เป็นแหล่งเรียนรู้การพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืนต่อไป ทั้งนี้โดยอาศัยหลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย (participatory action research; PAR)

ผลการวิจัย พบว่า ลักษณะบริบทโดยรวมของชุมชนในแต่ละรูปแบบภูมิสังคมมีความคล้ายคลึงหรือแตกต่างกันของกิจกรรมการพัฒนาไปตามรูปแบบภูมิสังคมของพื้นที่นั้นๆ ส่วนผลการประเมินสถานภาพการพัฒนาในปัจจุบันโดยอาศัยการเปรียบเทียบกับคุณสมบัติพึงประสงค์ของชุมชนต้นแบบโครงการหลวง พบว่า ชุมชนนาร่องของโครงการวิจัยทั้ง 4 พื้นที่ ได้แก่ บ้านปางบง (ภูมิสังคมป่าเมี่ยง) บ้านห้วยขมิ้น (ภูมิสังคมที่มีฐานจากการปลูกฝิ่น) บ้านแม่ขนิลเหนือและบ้านดง (ภูมิสังคมทำนาข้าวเป็นหลัก) มีผลการดำเนินงานพัฒนาชุมชนอยู่ในระดับดี โดยที่ในปัจจุบันชุมชนสามารถพึ่งพาตัวเองได้ เป็นชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง เป็นชุมชนปลอดภัยปลอดยาเสพติด สมาชิกในชุมชนมีสุขภาพที่ดี และมีระดับการศึกษาเฉลี่ยที่สูงขึ้น แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงปัจจัยภายในและภายนอกชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการปรับวิถีชีวิตจากการทำการเกษตรเพื่อการยังชีพมาเป็นระบบเกษตรเชิงพาณิชย์ ส่งผลให้สมาชิกในชุมชนจำเป็นต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ในการประกอบอาชีพ มีเวลาเข้าร่วมกิจกรรมของส่วนรวมน้อยลง ซึ่งอาจส่งผลต่อระดับความเข้มแข็งของชุมชนในอนาคต ถึงแม้ว่าในปัจจุบันแต่ละชุมชนจะมีการรวมกลุ่มด้านต่างๆ แต่ส่วนใหญ่ยังขาดกระบวนการบริหารจัดการกลุ่มที่มีประสิทธิภาพ ส่วนในด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ พบว่า ในแต่ละชุมชนมีแนวทางปฏิบัติเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้อย่างต่อเนื่อง แต่ยังคงขาดการเก็บข้อมูลเพื่อติดตามและประเมินผลการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้จากผลการประเมินระดับการพัฒนาชุมชนดังกล่าว ทำให้สามารถกำหนดแผนงานวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวงในแต่ละรูปแบบภูมิสังคมซึ่งมีกิจกรรมในการทดสอบของแต่ละพื้นที่แตกต่างกันตามความเหมาะสมและความจำเป็น ทั้งนี้ จากการติดตามผลการดำเนินกิจกรรมและสรุปบทเรียน พบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จของการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชน ได้แก่ ความเข้าใจและความเห็นชอบต่อการดำเนินงานในกิจกรรมนั้นๆ ทั้งจากชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย การติดต่อประสานงานที่มีประสิทธิภาพ และการติดตามผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ : ชุมชนต้นแบบ โครงการหลวง ป่าไม้ สิ่งแวดล้อม การพัฒนาอย่างยั่งยืน